

KAZIMIERZ BIELENIN

BADANIA ARCHEOLOGICZNE NA WYDMIE „BORKI” NALEŻĄCEJ DO GROMADY BRZEGI, POW. KIELCE

Wydma Borki znajduje się w widłach Czarnej i Białej Nidy, ok. 2 km w kierunku północnym od mostu. Około 500 m w kierunku północnym od wydmy rozciąga się pasmo dość wydatnych wzniesień ciągnących się na linii W—Z, za nim równoległe pasmo Wzgórz Korzeczkowskich, łączące się częściowo w stronie północno-wschodniej z górą zamkową w Chęcinach.

Sama wydma posiada kształt nieregularny, składa się z piasku lotnego, miejscami porośniętego rzadką trawą oraz gdzieś tam kępami jałowca. Długość jej na osi N—S wynosi ok. 120 m, na osi W—Z ok. 110 m. Wznosi się ona ok. 2,5 m. nad poziom terenu. W zarysie poziomym i pionowym tworzy grzbiety podłużne, poprzedzielane dolinami wywianymi przez wiatr i wypłukanymi przez spływającą wodę deszczową. Kierunek biegu grzbietów względnie jezorów jest w przybliżeniu równoległy do osi W—Z.

Na całej wydmie występuje duża ilość drobniejszych lub większych ułamków skorup naczyń glinianych, ręcznie lepionych lub obtaczanych, wypalonych na kolor czerwony, wewnątrz często koloru siwoczarnego, zewnątrz zdobione ornamentem linii falistej. W niektórych punktach wydmy znajdują się wywiane skupiska kamieni wapienia tłuczonego, o ostrych krawędziach, różnej wielkości. Wśród kamieni znajdują się również skorupy naczyń glinianych oraz często kości zwierzęce.

Wstępne badania na wydmie Borki w widłach Nidy, przeprowadzone przez Muzeum Archeologiczne w Krakowie przy współpracy Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach¹, podjęte zostały na skutek zgłoszenia o niszczeniu wydmy, otrzymanego od ks. Stanisława Skurczyńskiego z Gnojna. Ks. Stanisław Skurczyński jeszcze w latach 1918—1920 jako proboszcz w sąsiednich Brzegach zebrał na wydmie materiały z 7 chat z odsłoniętej przez wiatry osady.

Badania przeprowadzone były na kulminacji wydmy w jej północno-zachodniej części. Chodziło o stwierdzenie, czy na pozostałej, do tej chwili nieznacznej już części wydmy znajduje się jeszcze warstwa kulturowa, czy też została ona już całkowicie rozmyta przez deszcze i rozwiana przez wiatry.

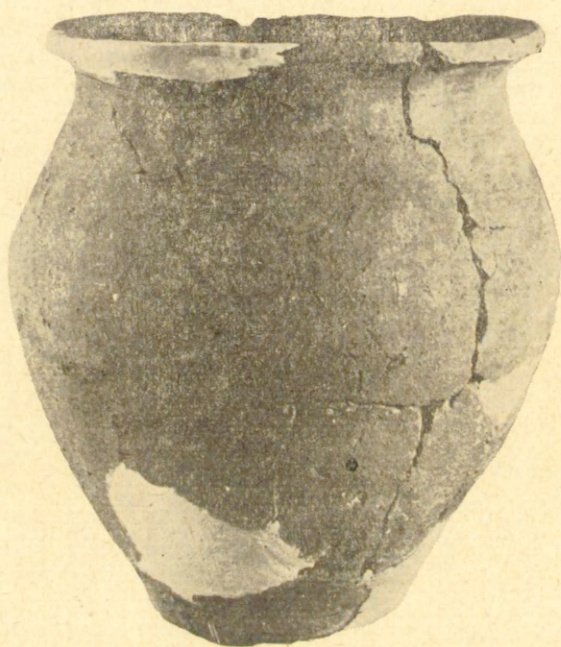
Po zdjęciu ok. 15 cm warstwy czystego piasku natrafiono na warstwę kulturową, składającą się z intensywnie czarnego piasku, zabarwionego przez dużą ilość węgla drzewnych i popiołu. Warstwa ta grubości ok. 30 cm zawiera drobne fragmenty ceramiki i luźno leżących kamieni, pod nią znajduje się czysty żółty piasek.

Na wysokości 15 m osi zachodniej, 3 m w kierunku północnym, w warstwie czarnej wyróżniono skupisko ceramiki, przepalonych kości zwierzęcych, wśród których znaj-

---

¹ W badaniach brał udział dyrektor Muzeum Świętokrzyskiego E. Massalski oraz student Andrzej Massalski.

dowały się duże fragmenty łyżwy kościanej. Skupisko w rzucie poziomym ma kształt kolisty i jest wkopane ok. 10 do 15 cm poniżej czarnej warstwy w żółty piasek. Średnica skupiska ok. 45 cm. Na 12 metrze osi zachodniej, ok. 3 m w kierunku północnym, znajdowało się zagłębienie wypełnione tłuczonymi, przepalonymi kamieniami piaskowca i granitu. W rzucie poziomym kształt skupiska zbliżony jest do koła o średnicy ok. 80 cm. Wśród kamieni piaskowca znaleziono dużo fragmentów naczyń ręcznie lepionych, lekko obtaczanych, i żelazną sprzączkę od pasa. Niektóre z naczyń są zdobione ornamentem falistym. Kamienie leżały bezładnie wśród czarnej jak sadza warstwy piaszczystej. Na 10 metrze osi zachodniej, 5 m w kierunku północnym, znajdowało się okrągławe zagłębienie o średnicy ok. 70 cm. W zagłębieniu znaleziono duże fragmenty ceramiki, szydło kościane i kawałek rogu ze śladem odcinania. Średnica zagłębienia w górnej części wynosiła ok. 80 cm, głębokość 20 cm, średnica zaś płaskiego dna ok. 55 cm.

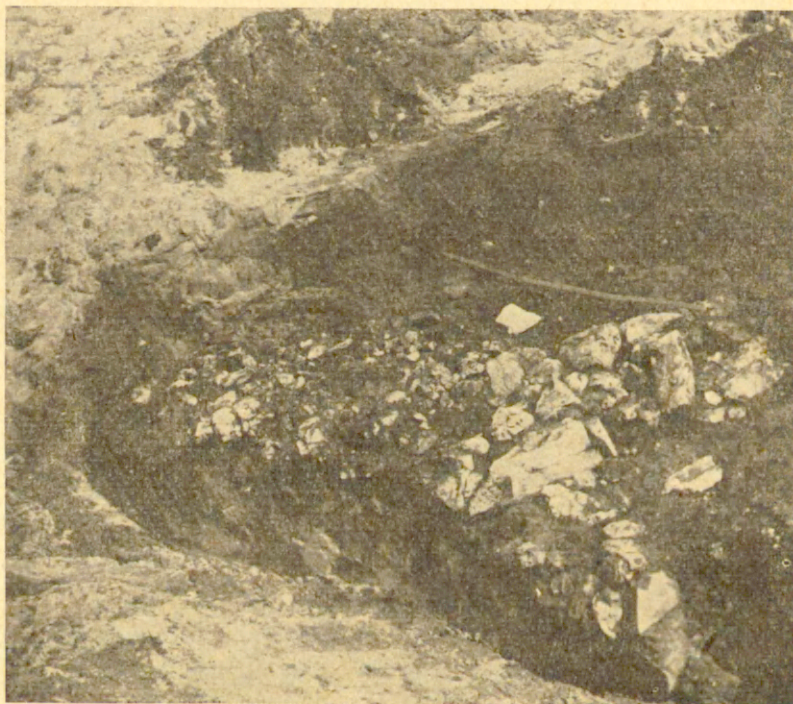
Ryc. 1. Wydma „Borki”, grom. Brzegi, pow. Kielce. Wczesnośredniowieczne naczynie jajowate

Na 10 metrze osi zachodniej, 2 m w kierunku północnym, na głębokości ok. 45 cm natrafiono na palenisko ułożone z tłuczonych kamieni wapnia. Wapień pochodził z niedalekich Wzgórz Korzeczkowskich. Palenisko posiadało kształt owalny, średnica na osi dłuższej N—S wynosiła 110 cm, szerokość ok. 100 cm. Z południowej strony obok paleniska znajdował się zwal ostrokrawędzistych kamieni wapnia, wielkości prawie małych głazów do 30 cm. Duże kamienie wapnia ułożone były częściowo jeden na drugim, w rzucie poziomym w kształcie nieregularnym. Wśród kamieni paleniska znajdowały się w różnych odmianach granity pochodzenia polodowcowego. Granity, jak i kamienie piaskowca były silnie przepalone. Kilka większych kamieni granitu posiadało fragmenty powierzchni gładzonych. Grubość warstwy paleniska wynosiła ok. 15 cm i zalegała na ok. 10 cm grubej czarnej warstwy piasku z popiołem drzewnym. Warstwa

zwalonych kamieni posiadała grubość ok. 30 do 40 cm. Wśród kamieni paleniska nie natrafiono na fragmenty ceramiki czy inne przedmioty.

Jak można się zorientować z tego krótkiego sprawozdania, przeprowadzony próbny wkop objął część chaty, w której natrafiono na 4 skupiska. Były to dwa zagłębienia z ceramiką i dwa paleniska — większe i mniejsze. W badanym wkopie nie stwierdzono zarysów ścian chaty. Prawdopodobnie przebiegają one dalej na zewnątrz. Stwierdzenie ścian będzie o tyle utrudnione, że warstwa kulturowa spoczywa na warstwach żółtego piasku. Warstwa ta na styku z warstwą kulturową została do znacznej grubości zabarwiona na kolor czarny przez przesączającą się w głąb wodę deszczową, przechodzącą przedtem przez czarną górną warstwę kulturową.

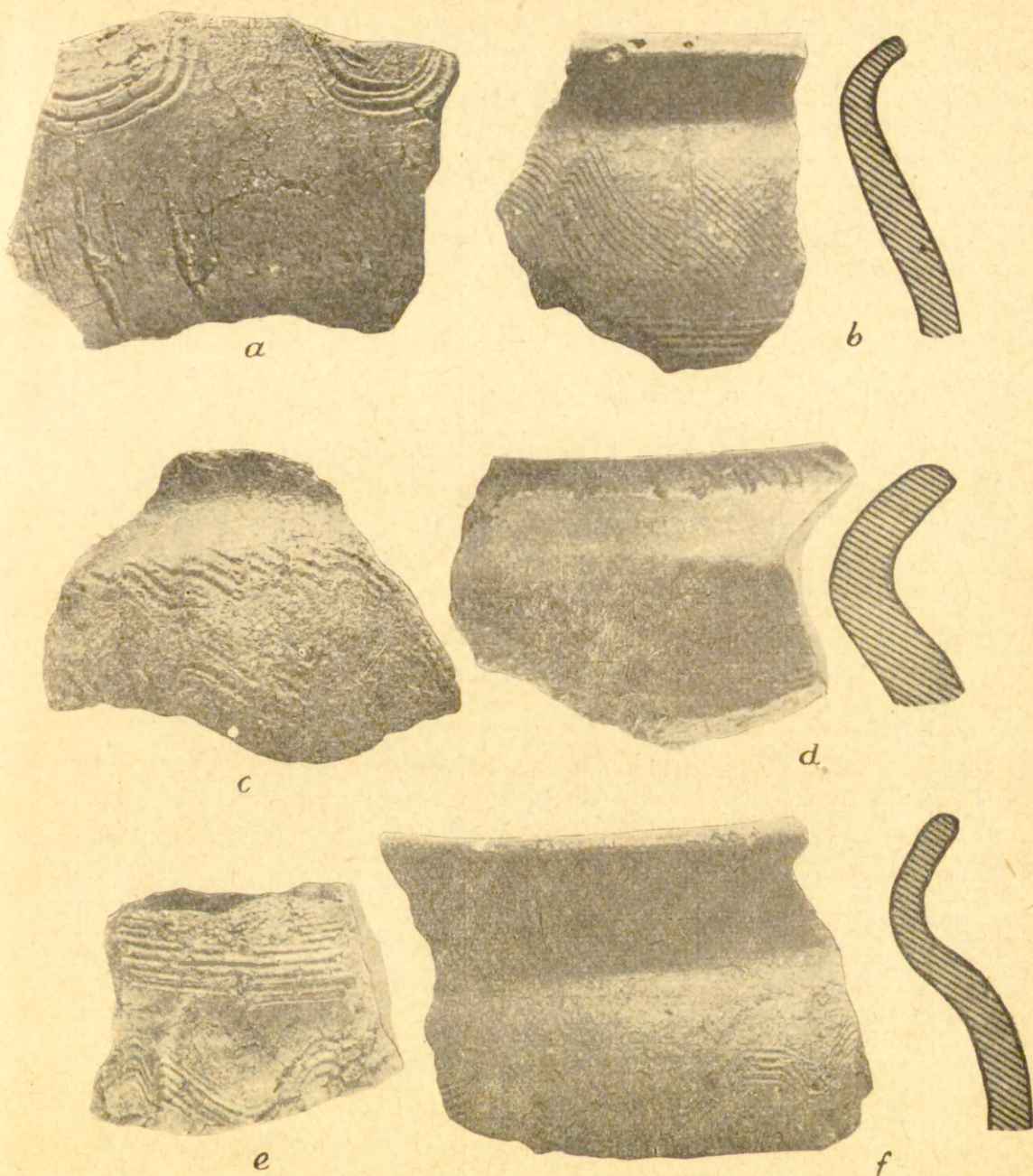
Badania wykazały, że warstwa kulturowa w chwili obecnej znajduje się tylko na kulminacji pagórka, gdzie jest chroniona przez około 20 cm grubą warstwę nawianego ze zbocza i podnóża żółtego piasku. Na zboczach i w dolnej części obecnej wydmy warstwa została zniszczona przez działanie czynników atmosferycznych.

Ryc. 2. Wydma „Borki”, grom. Brzegi, pow. Kielce. Palenisko nr 4

Na całej powierzchni wydmy, zarówno na pozostałej do dnia dzisiejszego górnej jej części, jak i na rozwianych i obniżonych obszarach bocznych, zwracają uwagę duże skupiska przeważnie ostrokrawędzistego, tłuczonego wapnia i piaskowca różnej wielkości. Często widać na nich silne działanie ognia. Są to pozostałości dużych palenisk z rozmytych przez deszcze i rozwianych chat.

Zarejestrowano 10 takich skupisk, które naniesione na plan wyznaczają usytuowanie przestrzenne chat ówczesnej osady. Układ ich wskazuje, że mamy tu do czynienia z ulicówką (ryc. 4).

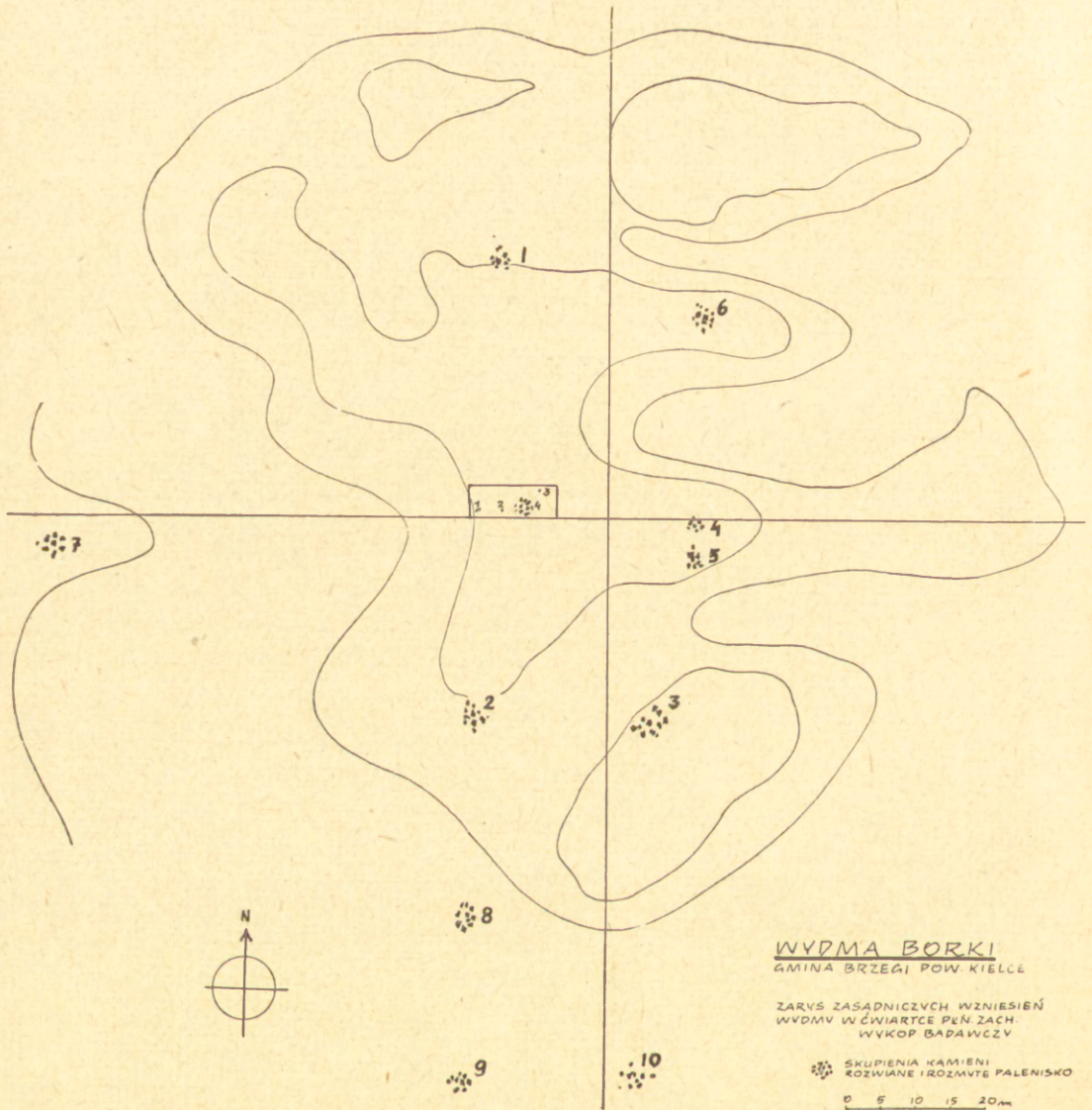
Ryc. 3. Wydma „Borki”, grom. Brzegi, pow. Kielce. Fragmenty ceramiki

Skupisko 1 zalega w płn.-zach. ćwiartce na 35 metrze osi północnej, 15 m w kierunku zachodnim. Skupisko ma kształt owalny na linii N—S długości ok. 3 m (w tym kierunku jest spadek terenu). Prawdopodobnie były tu dwa paleniska obok siebie. Na powierzchni piasku widoczne są różnej wielkości kamienie wapienia tłuczonego oraz granitu i drobne ułamki skorup.

Skupisko 2 znajduje się na cyplu wzniesienia. Skupisko znajdowało się prawdopodobnie po stronie północnej, ponieważ w kierunku południowym jest dość wy-

datny spadek powierzchni zbocza, co mogło spowodować zsuw kamienia w tym kierunku. W skupisku występują ostrokrawędziste kamienie wapienia, granitu i drobne skorupy.

Skupisko 3. Kształt skupiska okrągławy, średnica ok. 2,5 m. Na powierzchnię zostały wywiane kamienie wapienia i granitu różnej wielkości, wszystkie przepalone.

Ryc. 4. Wydma „Borki”, grom. Brzegi, pow. Kielce. Plan sytuacyjny

Skupisko 4. Kształt kolisty, średnica ok. 3×3 m. Składa się z drobnych, tłuczonych kamieni wapienia.

Skupisko 5. Zalega ok. 1 m w kierunku południowym od skupiska nr 4. Zsuw kamienia z tego skupiska nastąpił w kierunku południowym, ponieważ w tym kierunku jest lekki opad powierzchni. Długość skupiska na osi N—S ok. 6 m szerokość ok.

4 m. Składa się ono z drobno tłuczonych kamieni wapnia wielkości ok 1 do 15 cm oraz kamieni granitu.

Skupisko 6 składa się z bardzo drobno tłuczonych kamieni wapnia o średnicy 0,5 do 1 cm. Zostało rozmyte w kształcie kolistym o średnicy ok. 3 m.

Skupisko 7 składa się z różnej wielkości tłuczonych kamieni wapnia i granitu. Kształt skupiska nieregularny o średnicy ok. 4×3 m.

Skupisko 8. W skupisku znajdują się kamienie wapnia różnej wielkości, kamienie granitu, kości zwierzęce i drobne skorupy. Kształt nieregularny o średnicy 6×3 m.

Skupisko 9 jest położone na lekkim wzniesieniu. Kształt nieregularny, kamienie bardzo drobne i większe. Wielkość skupiska ok. 4×3 m.

Skupisko 10. Znajdują się w nim tłuczone kamienie wapnia wielkości od 1 do 25 cm oraz niewielkie kamienie granitu. Wśród kamieni jest dużo skorup. Skupisko zostało rozmyte bardzo szeroko, ok. 8×9 m.

Najliczniej występującym materiałem archeologicznym w warstwie kulturowej wydmy Borki jest ceramika. Najczęściej spotykanym naczyniem jest garnek ręcznie lepiony, czasem bardzo lekko obtaczany. Kształt garnków jest zbliżony do jajowatego z mniej lub więcej odchylonym brzegiem. Gлина zawiera domieszkę tłuczonych lub przepalonych kamieni granitu. Wypał brunatny lub ciemnobrunatny. Po stronie wewnętrznej garnków widoczne są bardzo wyraźne ślady gładzenia w postaci płaskich, szerokich 1 do 1,5 cm żłobków ukośnych i częściowo pionowych. Naczynia posiadają różną wielkość. Średniej wielkości garnek (ryc. 1) posiada wysokość ok. 20 cm, średnicę wylewu 17 cm, najwyższą wydętość brzuśca ok. 18 cm, płaskie dno o średnicy 9,5 cm.

Naczynia zdobione są ornamentem linii falistej i prostej wykonanej często drobnym grzebieniem kilku i kilkunastu zębny. Żłobki linii falistej są często bardzo cienkie, czasami spotyka się również żłobki znacznej grubości. Na krawędzi niektórych garnków spotyka się często ukośne nacięcia (ryc. 3).

Ceramika z wydmy Borki posiada charakter bardzo wczesny. Nawiązuje ona w wielu wypadkach do ceramiki późnorzymskiej, zarówno jeśli chodzi o skład gliny, jak i o formę, stąd też datuje ona osadę w Borkach na VI—VII w. n. e.

Z Muzeum Archeologicznego
w Krakowie

КАЗИМЕЖ БЕЛЕНИН

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ДЮНЕ БОРКИ, ВХОДЯЩЕЙ В СОСТАВ ГМИНЫ (ВОЛОСТИ) БЖЕГИ, КЕЛЕЦКОГО УЕЗДА

Были произведены пробные раскопки части избы, в которой найдено два углубления с керамикой и две топки. В разведочных раскопках не констатировано контуров стен избы. Кроме того на территории холма открыто 10 сборищ обожженных камней, которые были остатком больших очагов из размытых дождями и развееванных хат.

Найденная на холме Борки керамика сделана преимущественно от руки и украшена узором простой и волнообразной линий. Во многих случаях она напоминает поздне римскую керамику, поэтому автор датирует поселение VI—VII вв. н. э.

KAZIMIERZ BIELENIN

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES ON THE „BORKI" DOWNS NEAR THE VILLAGE
OF BRZEGI, COUNTY OF KIELCE

A trial trench having been introduced into the part of a hut, 2 hollowings filled up with pottery sherds and 2 hearths could be uncovered. We were not able, however, to detect any traces of hut-walls. But we succeeded in recording up to 10 deposits of burnt stones scattered around on the sand-drift as remains of large hearths having belonged to dwellings washed out by the rain and blown away by the wind.

The ceramic record discovered on the Borki downs was represented chiefly by a hand made pottery adorned with continuous or wavy lines. Many a link existing between this and the Late Roman earthenware provided the author with sufficient confirmatory evidence for dating the settlement to the VIth—VIIth century A. D.